

Європейський Союз: переосмислення безпекової та зовнішньої політики

Степан П. Дмитренко 1* ● Оксана С. Дмитренко 1 ●

Наталія В. Жабінець 1

¹ Український державний університет імені Михайла Драгоманова (Україна). Доцент кафедри історії міжнародних відносин та гуманітарних дисциплін, канд. політ. наук, доцент.

* Автор-кореспондент, e-mail: 311071@ukr.net

СТАТТЯ

АНОТАЦІЯ

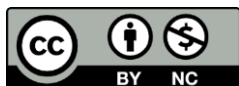
Дослідницька

DOI:

[10.70651/3041-2498/2025.5.08](https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.08)

Авторське право

© 2025 авторів

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons «Із Зазначенням Авторства – Некомерційна 4.0 Міжнародна» (CC BY-NC 4.0).

Стаття присвячена аналізу правових засад формування та реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу, підкреслюючи її складність, багатовекторність і динамізм у контексті сучасних геополітичних викликів, зокрема через призму переосмислення безпекової політики та концепції стратегічної автономії. Актуальність зумовлена необхідністю адаптації правових і політичних механізмів ЄС до нових реалій, що вимагають від нього активної ролі як глобального актора, здатного забезпечити стратегічну автономію та нормативний вплив у світі. Метою статті є комплексний аналіз правових основ зовнішньої політики ЄС, визначення ключових напрямів її трансформації в умовах сучасних викликів, а також оцінка ефективності інструментів реалізації стратегічної автономії та їхнього впливу на міжнародно-правові режими. Дослідження базується на аналізі первинних джерел, зокрема Договору про Європейський Союз, Договору про функціонування ЄС, рішень Ради ЄС, а також концептуальних документів, таких як Глобальна стратегія 2016 року та Стратегічний компас 2022 року. Використовувалися методи порівняльного правового аналізу, системного підходу, а також критичного аналізу наукової літератури та офіційних заяв європейських інституцій. Дослідження встановило, що правові засади зовнішньої політики ЄС характеризуються гнучкістю та адаптивністю, дозволяючи Союзу реагувати на геополітичні зміни через механізми, передбачені установчими договорами та принципом ERTA. Зовнішня політика ЄС еволюціонує від економічно орієнтованої до військово-політичної, що підтверджується скасуванням обмежень на постачання летальної зброї, зокрема Україні, та створенням Європейського фонду миру. Концепція стратегічної автономії, артикульована у 2013 році, трансформувалася у відкриту стратегічну автономію, охоплюючи економічні, кліматичні та цифрові аспекти, реалізовані через політику сусідства та двосторонні угоди. Водночас практика «правового експорту» через асоціативні угоди часто призводить до асиметричних відносин, посилюючи залежність партнерів від норм ЄС, що викликає критику щодо маргіналізації національних правових режимів. Подальші дослідження можуть зосередитися на оцінці довгострокової ефективності інструментів стратегічної автономії, зокрема в контексті оборонної економіки та миротворчих місій.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

стратегічна автономія, зовнішня політика ЄС, безпекова політика, міжнародне право, нормативний вплив, глобальне управління.

e-ISSN 3041-2498

Public Management and Policy

<https://www.eu-scientists.com/index.php/pmap>

The European Union: Rethinking Security and Foreign Policy

Stepan Dmytrenko ^{1*} ● Oksana Dmytrenko ¹ ● Nataliia Zhabinets ¹

¹ Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University (Ukraine). Associate Professor at the Department of the History of International Relations and Humanities, PhD in Political Science, Associate Professor.

* **Corresponding Author**, e-mail: 311071@ukr.net

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Research Article

DOI:

[10.70651/3041-2498/2025.5.08](https://doi.org/10.70651/3041-2498/2025.5.08)

Copyright © 2025
by authors

This is an open access journal and all published articles are licensed under a Creative Commons Attribution—NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

The article is devoted to the analysis of the legal foundations of the formation and implementation of the foreign policy of the European Union, emphasizing its complexity, multi-vector nature and dynamism in the context of modern geopolitical challenges, in particular through the prism of rethinking security policy and the concept of strategic autonomy. The relevance is due to the need to adapt the legal and political mechanisms of the EU to new realities that require it to play an active role as a global actor capable of ensuring strategic autonomy and normative influence in the world. The aim of the article is a comprehensive analysis of the legal foundations of the EU foreign policy, identifying key areas of its transformation in the face of modern challenges, as well as assessing the effectiveness of the instruments for implementing strategic autonomy and their impact on international legal regimes. The study is based on the analysis of primary sources, in particular the Treaty on European Union, the Treaty on the Functioning of the EU, decisions of the EU Council, as well as conceptual documents such as the Global Strategy 2016 and the Strategic Compass 2022. The methods of comparative legal analysis, a systemic approach, as well as a critical analysis of scientific literature and official statements of European institutions were used. The study found that the legal framework of the EU's foreign policy is characterized by flexibility and adaptability, allowing the Union to respond to geopolitical changes through the mechanisms provided for in the founding treaties and the ERTA principle. The EU's foreign policy is evolving from an economically oriented to a military-political one, which is confirmed by the lifting of restrictions on the supply of lethal weapons, in particular to Ukraine, and the creation of the European Peace Fund. The concept of strategic autonomy, articulated in 2013, has transformed into an open strategic autonomy, covering economic, climate and digital aspects, implemented through the neighborhood policy and bilateral agreements. At the same time, the practice of "legal export" through association agreements often leads to asymmetric relations, increasing the dependence of partners on EU norms, which raises criticism of the marginalization of national legal regimes. Further research could focus on assessing the long-term effectiveness of strategic autonomy instruments, particularly in the context of defense economics and peacekeeping missions.

KEYWORDS

strategic autonomy, EU foreign policy, security policy, international law, normative influence, global governance.

1. Вступ

Поточні умови динамічних геополітичних зрушень, трансформації міжнародного порядку та загострення глобальних безпекових викликів, переосмислення зовнішньої і безпекової політики Європейського Союзу постає не просто як наукова потреба, а як стратегічна необхідність для збереження стабільності, суверенітету та ціннісної ідентичності європейського простору. У XXI столітті поняття безпеки втрачає свою колишню вузьку військово-політичну інтерпретацію й охоплює дедалі ширше коло міждисциплінарних аспектів, серед яких вагому роль відіграють питання енергетичної стабільності, екологічної безпеки, охорони здоров'я, кіберпростору, технологічного суверенітету та навіть морально-культурного самовизначення. Європейський Союз як наднаціональне утворення опинився в епіцентрі епохального зламу, що знаменує завершення поствоєнної геополітичної епохи та початок нової, невизначеної фази глобального перерозподілу сил. У цій новій реальності традиційні поділи на внутрішню й зовнішню політику, міждержавні та наддержавні рівні управління, втрачають актуальність, поступаючись місцем гнучким і комплексним підходам до гарантування безпеки громадян і збереження стратегічних переваг. В умовах одночасної глобалізації, цифровізації та екологічної трансформації, зростає вплив як новітніх загроз, пов'язаних із кібератаками, міграційними кризами, гібридними конфліктами, так і системних викликів, пов'язаних із збереженням демократичних цінностей, прав людини та соціальної єдності.

Особливої ваги набуває усвідомлення того, що ЄС уже не може діяти в парадигмі класичної геополітики, заснованої на чіткому розмежуванні сфер впливу, та змушений адаптуватися до постмодерного глобального простору, де силу дедалі частіше визначають не лише армії та союзи, а здатність впливати через технології, інформацію, стандарти та економічні важелі. У цьому контексті оновлення концептуальних підходів до безпеки, як то від оборонного реагування до проактивної політики стримування, цифрової автономії та стратегічної резиліентності і має стати основою нової архітектури європейської зовнішньої політики.

2. Огляд літературних джерел

У науковому дискурсі, щодо питань трансформації безпеки і факторів зовнішньої політики Європейського Союзу, помітне місце посідає дослідження концепції нормативної сили ЄС, яка ґрунтується на здатності Союзу формувати політичний порядок, базований на цінностях, без необхідності примусу. Сучасні автори широко аналізують цю парадигму, підкреслюючи її складність, неоднозначність та практичне значення у глобальному контексті. Так, Маринів І. [16], Ерджіас А., Сойдемір А. [7] обґрунтовують, що концепт «нормативної сили» відображає здатність ЄС до ціннісної конкуренції на світовій арені, що, в свою чергу, формує унікальну ідентичність Союзу як постнаціонального актора з амбіцією просування демократичних норм, прав людини, верховенства права, сталого розвитку та соціальних прав як складових *acquis communautaire* і *acquis politique*.

Погляди Рікер П., Гіске М. [19] концентруються навколо проблеми інституційної координації зовнішньополітичної діяльності ЄС у межах формування нової глобальної стратегії, наголошуючи на необхідності створення узгоджених механізмів прийняття рішень у сфері міжнародних відносин. Паралельно автор Будяківська Ю. [2] вказує, що саме початок XXI століття був критичним періодом, коли питання тероризму, міграційної злочинності, розповсюдження зброї масового ураження та регіональних конфліктів стали домінантами зовнішньополітичного порядку денного ЄС. Деякі дослідники, зокрема Шатун В. Т [22], трактують геополітичну суб'єктність криз призму здатності політичного актора до прямої конкуренції з іншими утвореннями, підкреслюючи роль таких ознак, як територіальне розширення та опір зовнішньому тиску з боку експансіоністських сил. Сам підхід, хоча й актуальний для традиційної геополітичної парадигми, виявляється недостатнім для пояснення специфіки функціонування ЄС, який виступає унікальною постдержавною конструкцією з дифузним розподілом влади та глибоким рівнем інтеграції між країнами-членами.

Особливе місце в цьому контексті посідає публічна дипломатія, як інструмент зовнішньої політики, який дозволяє не лише формувати позитивний імідж Союзу за межами його території, але й вибудовувати довготривалі комунікативні зв'язки з громадською думкою третіх країн. Як наголошує Пошедін О. [17], публічна дипломатія виступає важливою складовою

зовнішньополітичної стратегії міжнародних акторів, орієнтованих на ціннісний вплив, що в повній мірі відображає підходи Європейського Союзу. У цьому ж ключі Глобальна стратегія ЄС 2016 року визначає розвиток публічної дипломатії як пріоритетний напрям для забезпечення ефективної зовнішньої комунікації як з громадянами країн-членів, так і з зовнішньою аудиторією. Згідно з дослідженнями Романюк Н., Запотічний Б. [21], Ріддервольд М., Рікер П. [18], основними інструментами реалізації публічної дипломатії ЄС виступають програми культурної дипломатії, інформаційно-просвітницька діяльність, академічне співробітництво та підтримка інститутів громадянського суспільства в країнах-партнерах. Зазначені заходи не лише сприяють поширенню європейських цінностей, але й дозволяють укріплювати авторитет ЄС як геополітичного актора нового типу, що діє в умовах багатополюсного світу, де класичні методи дипломатії поступаються місцем м'яким інструментам впливу та стратегічним нарративам.

Алькаро Р., Дейкстра Х. [1] у своєму дослідженні наголошують на важливості документального оформлення Конституції Європейського Союзу, що стало якісним стрибком у посиленні повноважень наднаціональних органів та уніфікації зовнішньої політики. Завершення інституціоналізації зовнішньої політики, на її думку, символізується створенням посади Високого представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки, що стало вирішальним етапом у просуванні ідеї єдиного голосу Євросоюзу на міжнародній арені. Узагальнюючи, слід зауважити, що сучасна наукова думка демонструє значний поступ у розумінні концептуальних засад та практичних механізмів зовнішньої політики ЄС, проте й досі залишається відкритим питання її ефективності саме в контексті нових викликів: гібридних загроз, авторитарного реваншизму, зміни глобального балансу сил і зростаючої конкуренції між системами цінностей.

3. Постановка завдання

Мета статті – дослідити процеси трансформаційних змін в сфері безпеки та зовнішньої політики Європейського Союзу під тиском геополітичних викликів, зокрема в контексті війни в Україні, із акцентом на формування стратегічної автономії ЄС, забезпечення механізмів нормативного впливу на міжнародне середовище та ролі Союзу як глобального актора в системі нового світового порядку.

4. Методи та матеріали

Було використано комплексний методологічний підхід, що включає нормативно-правовий, порівняльний, системний аналіз та елементи критичного дискурс-аналізу. Основним матеріалом дослідження стали першоджерела права, зокрема Договір про Європейський Союз (ДЄС) і Договір про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС), які визначають правові засади зовнішньої діяльності ЄС. Ключову роль відіграють положення статей 21, 26 ДЄС та статті 352 ДФЄС, що регулюють Спільну зовнішню та безпекову політику (СЗБП) та делегування повноважень. Також досліджено вторинні нормативні акти, такі як Рішення Ради (CFSP) 2021/509 про Європейський фонд миру та Рішення (CFSP) 2023/810 щодо фінансування військової підтримки Україні, які демонструють практичне застосування зовнішньополітичних механізмів. Опорними джерелами також стали стратегічні документи ЄС, зокрема Європейська стратегія безпеки (2003), Глобальна стратегія (2016) та Стратегічний компас (2022), що дозволили простежити еволюцію підходів до безпеки та стратегічної автономії. Для контексту додано офіційні заяви євроінституцій, включаючи виступи президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн та резолюції Європейської ради.

5. Результати та обговорення

Аналіз правових засад формування та реалізації зовнішньої політики Європейського Союзу свідчить про складність, багатовекторність і водночас динамізм його правової природи. Відповідно до положень Розділу I Частини першої Договору про функціонування ЄС (ДФЄС), зовнішня компетенція Європейського Союзу виникає за чітко окресленими умовами: по-перше, коли відповідне повноваження прямо передбачене установчим договором; по-друге, коли таке повноваження логічно випливає із внутрішніх компетенцій Союзу відповідно до принципу

ERTA; по-третє, якщо воно є необхідним для досягнення цілей, окреслених у договорі в межах існуючих повноважень; і по-четверте, коли, в умовах відсутності прямих правових підстав, компетенція виводиться із загальної цільової логіки Союзу на основі застосування статті 352 ДФЄС, за умови її схвалення Радою ЄС у порядку встановленої процедури. Незважаючи на формальну логіку, низка європейських правознавців наголошує на тому, що положення, які визначають зовнішні компетенції ЄС, залишаються предметом інтенсивної правової дискусії, оскільки вони знаходяться на межі між догматикою внутрішньої інтеграції та політичною доцільністю геополітичного впливу. Саме тому Спільна зовнішня та безпекова політика (СЗБП), врегульована статтею 21 Розділу V Договору про Європейський Союз (ДЄС), є не лише системою норм, але й стратегічною інструменталізацією політичних пріоритетів Союзу, які постійно змінюються під тиском зовнішніх і внутрішніх чинників [4]. Ці стратегічні установки, що трансформуються у відповідь на нові виклики, знайшли своє відображення у низці концептуальних документів: від Європейської стратегії безпеки 2003 року до Глобальної стратегії 2016 року, яку, в свою чергу, було переглянуто і доповнено «Стратегічним компасом» 2022 року, документом, покликаним зміцнити прагнення ЄС до стратегічної автономії та суверенного позиціонування у світі [10]. З огляду на це, право Європейського Союзу демонструє виняткову гнучкість і адаптивність до змін у міжнародному середовищі, що дозволяє Союзу поступово утверджуватись як повноправний глобальний актор у складній системі сучасного світового управління, яка включає не лише держави, але й транснаціональні корпорації, міжурядові організації та міжнародні правові режими.

Таку зовнішньополітичну інтеграцію права ЄС можна умовно класифікувати за кількома стратегічними напрямками. По-перше, це закріплення рівноправних правових відносин із ключовими партнерами в євроатлантичному та тихоокеанському регіонах (зокрема США, Канадою, Японією та Австралією). По-друге, це прагнення до правового балансування та оптимізації форм співпраці з провідними країнами глобального Півдня й економіями, що зростають (такими як Китай, Індія, держави БРІКС і учасники G20). По-третє, ЄС застосовує стратегії нормативної експансії у взаємодії з широким колом інших країн світу, намагаючись через міжнародні правові режими, в сферах торгівлі, клімату, енергетики та надалі забезпечити домінування своїх цінностей і стандартів. Нарешті, четвертий напрям охоплює взаємодію з так званими «неспроможними» державами, для яких застосовуються моделі зовнішнього управління під формальним прикриттям міжнародного права. Одним із основних інструментів такої політики є широке використання договорів про асоціацію, партнерство та поглиблене співробітництво, які дозволяють правовими засобами закріпити прагматичні рамки взаємодії з третіми країнами. Утім, критичний аналіз свідчить, що в ряді випадків подібна практика призводить до маргіналізації правових режимів у менш розвинених державах, посилюючи їхню залежність і часто спричиняючи збереження економічної відсталості через асиметричні умови співпраці [14, с. 26].

У наукових дослідженнях, присвячених зовнішньополітичній суб'єктності Європейського Союзу, все частіше наголошується на тому, що образ ЄС як «центру тяжіння» поступово трансформується в умовах внутрішньої фрагментації, зниження інституційної цілісності та викликів геополітичного характеру. Якщо раніше Союз асоціювався із правовим взірцем і носієм універсальних норм, що приваблював своїх партнерів завдяки авторитету верховенства права та демократичної легітимності, то після Брекзиту та в умовах зростання напруженості між ліберальними і так званими «неліберальними демократіями», зокрема Польщею та Угорщиною, то така позиція зазнала суттєвого послаблення. Внутрішні конфлікти, як-от відкрита конституційно-правова суперечка між Судом Європейського Союзу та Конституційним судом Польщі, яка стосувалася реформування судової влади в цій країні й оскарження верховенства права ЄС над національним законодавством, підважили єдність правового простору Союзу й стали свідченням його інституційної вразливості. Реакція Брюсселя у вигляді фінансових санкцій, зокрема штрафів у розмірі одного мільйона євро щоденно, стала безпрецедентним прецедентом у внутрішній правовій політиці ЄС [8].

У міру того як зовнішні компетенції Європейського Союзу набувають ширшого охоплення і реалізуються як самим Союзом, так і його державами-членами, дослідники все більше звертаються до складної гносеологічної природи міжнародної правосуб'єктності ЄС. Ця суб'єктність, яка не вписується в класичні категорії державності або міжнародної організації, викликає численні запитання щодо її інтеграції в державоцентричну модель міжнародного

публічного права. Окремі науковці наголошують, що право ЄС має статус, який Союз фактично поставив вище за міжнародне право, що породжує правові колізії та напруження у взаєминах із зовнішніми партнерами. Особливої уваги набувають питання впливу права ЄС на формування міжнародних режимів та норм транснаціонального права, що проявляється як у межах міжурядових організацій, так і в процесах нормативного експорту через асоціативні угоди [6].

Критики також звертають увагу на практику ЄС укладати договори про співпрацю з включенням «клаузул ексклюзивності», що передбачають преференційні умови для європейських корпорацій і надають політичним інститутам можливість імплементувати свої моделі суспільної організації у країнах-партнерах. Водночас це часто супроводжується маргіналізацією національних правових режимів і економічною залежністю менш розвинених держав. Визначені країни стають об'єктами зовнішнього контролю за ключовими сферами, від виробництва до державного управління, що зумовлює ерозію їхнього суверенітету. Такі явища, як витіснення локальних виробничих ланцюгів з-під юрисдикції національного права внаслідок переваг, здобутих транснаціональними компаніями за підтримки ЄС, дедалі більше викликають критику серед партнерів, особливо в умовах посиленої глобальної конкуренції.

Варто згадати також кризу 2015 року, коли внаслідок вибухового зростання нелегальної міграції до ЄС виникла потреба кардинально переосмислити міграційну політику як складову зовнішньополітичної діяльності Союзу. Нездатність існуючої системи надання притулку впоратися з новими викликами, визнана навіть на рівні європейських інституцій, призвела до формування нових підходів, зокрема винесення частини функцій міграційного контролю за межі території ЄС. Така стратегія обмежила можливості Брюсселя нав'язувати свої умови в переговорах з країнами транзиту, особливо Південного Середземномор'я, і водночас посилила роль третіх країн, які змогли висувати більш жорсткі умови в обмін на співпрацю [13].

Сучасна практика реалізації зовнішніх компетенцій ЄС також демонструє поступову радикалізацію політичних рішень, незважаючи на формальну раціональність, притаманну європейському підходу до обґрунтування дій. Конфлікт інтерпретацій стратегічних документів та їх реалізації в конкретних ситуаціях, як-от позиція щодо війни в Україні, загострює внутрішні суперечності та поляризує сприйняття ЄС як міжнародного актора. Цей приклад виразно ілюструє, як принципи європейського права та зовнішньополітичної поведінки піддаються суворому випробуванню в умовах кризового середовища, вимагаючи поглибленого переосмислення підходів до зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу [5].

Починаючи з лютого 2022 року, Європейський Союз, у контексті переосмислення своєї безпекової та зовнішньої політики, зосередив значні зусилля на консолідації потенціалу держав-членів у сфері оборони, зміщуючи акцент своєї зовнішньої діяльності на поглиблення військової співпраці, розвиток військово-промислового комплексу, а також створення та вдосконалення сучасних систем озброєння, які дедалі частіше тестуються в умовах реальних бойових дій. У рамках Загальної зовнішньої політики та політики безпеки (ЗВПБ), де, відповідно до статті 26 Договору про Європейський Союз, ключові стратегічні рішення, включно з визначенням принципів їх реалізації, ухвалюються на рівні Європейської ради, спостерігається поступове скасування низки раніше непорушних обмежень, що знаменує якісно новий етап у формуванні автономної оборонної політики ЄС [23].

Уперше в історії, у межах Європейської оборонної ініціативи, спрямованої на забезпечення стратегічної незалежності Союзу в безпековій сфері, Європейський Союз розпочав активну діяльність із закупівлі, розробки та експорту озброєнь, включно з поставками до третіх країн, які перебувають у стані збройного конфлікту, що стало значним відходом від попередніх принципів невтручання у військові конфлікти [11]. Фінансування таких заходів, а також зміцнення оборонного потенціалу регіональних і міжнародних організацій та підтримка країн у реагуванні на кризові ситуації військовими засобами, закріплено в положеннях статті 1(2), підпунктів (b)(i) та (b)(ii), а також статті 56(1) Рішення 2021/509 (CFSP), що передбачає використання ресурсів Європейського фонду миру, як позабюджетного механізму, створеного у 2021 році з метою посилення ролі ЄС як глобального гаранта миру, безпеки та запобігання конфліктам. Знаковим кроком стало зняття обмежень на постачання Європейським Союзом летальної зброї до країн, залучених у збройні конфлікти, що підкріплено рішенням Європейської ради про виділення фінансування на закупівлю та передачу такого озброєння Україні. Зокрема, Рішенням Ради (CFSP) 2023/810 від 13 квітня 2023 року обсяг фінансування для цих цілей було збільшено до 4,12 мільярда євро, що передбачає постачання Україні протягом року одного

мільйона артилерійських снарядів, а за потреби і ракет, демонструючи безпрецедентний рівень залучення ЄС до військової підтримки [1].

Виступаючи 1 березня 2022 року перед Європейським парламентом, президентка Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн назвала використання європейського бюджету для закупівлі та постачання військової техніки до третьої країни, яка перебуває в стані збройного конфлікту, «історичним поворотним моментом» у розвитку Європейського Союзу, який спочатку формувався як економічна спільнота. Вже сформований відхід від усталених принципів невійськового характеру діяльності ЄС свідчить про еволюцію Союзу, що виходить за межі економічного та валютного об'єднання, поступово трансформуючись у політичний і, що особливо важливо, у військово-політичний союз, здатний відігравати активну роль у глобальній безпековій архітектурі [2].

В контексті переосмислення безпекової та зовнішньої політики Європейського Союзу важливого значення набуває аналіз того, як ЄС використовує систему глобальних взаємозалежностей у якості інструмента впливу на треті країни, трансформуючи доступ до внутрішнього європейського ринку, регулювання експорту, захист інтелектуальної власності, патентне право, дискурс прав людини, а також саму парадигму демократичного врядування у засоби політико-правового тиску. Такого плану механізми, як зауважує Урсула фон дер Ляєн, уособлюють собою новий тип «зброї демократії», що подібно до концепції «технологічної пастки» щодо країн, що розвиваються, набуває характеру «правової пастки», яка обмежує суверенний простір дій навіть більш розвинених партнерів. Через включення політично мотивованих положень до двосторонніх договорів, Європейський Союз фактично закріплює нормативну залежність країн-партнерів, обмежуючи їхню здатність вільно формувати власні національні правові режими [12, с. 22-23].

Цілеспрямоване закріплення європейських стандартів у зовнішніх угодах призводить до того, що зовнішні партнери змушені приймати численні регламенти та норми права ЄС навіть без членства в ньому, що породжує явище так званого «правового експортного примусу». Попри це, оцінка ефективності реалізації такого підходу тривалий час залишалась поза межами системного аналізу в теорії міжнародних відносин та міжнародного права. Лише в останні роки дослідницькі інституції, зокрема аналітичні центри за межами ЄС, почали активно вивчати результативність інструментів, які Брюссель використовує в межах зовнішньої політики та політики безпеки. У цьому ключі доцільно зазначити, що поступова «інвентаризація» зовнішньополітичного арсеналу Європейського Союзу, яка включає як практичні інструменти, так і правові механізми їхньої реалізації, є важливою складовою актуалізації стратегічних пріоритетів, коригування правових підходів і адаптації до нових викликів. Така ревізія засвідчує не лише прагнення до підвищення ефективності, але й визнання обмеженості подальшої інтеграційної експансії, що дедалі більше залежить від зовнішніх факторів: геополітичних, економічних і правових. Характерною ознакою цієї трансформації виступає перегляд самих правових імперативів: ті дії, які раніше були визнані неприйнятними або навіть забороненими, нині трактуються як екзистенційно необхідні, що, своєю чергою, змінює нормативну парадигму й правову логіку зовнішньої політики ЄС [9].

У глобальному контексті, де відбувається посилення конкуренція між правовими системами та юрисдикціями, кожен суб'єкт міжнародних відносин прагне максимального впливу на формування міжнародно-правових режимів, закріплення у них власних стандартів, норм і регламентів. Європейський Союз, як і інші провідні геополітичні гравці, не є винятком: він чинить тиск на партнерів, вимагаючи приведення їхнього правового простору у відповідність до власних норм. У випадку відмови від таких поступок, Брюссель застосовує механізми екстериторіального впровадження власного права, створюючи правовий прецедент, коли навіть віддалені держави мають пристосовуватися до норм ЄС, інакше ризикують бути підданими санкціям або обмеженню доступу до ринків. Одним з визначальних інструментів впливу Європейського Союзу стає активне використання мережі взаємозалежностей як засобу реалізації своєї зовнішньої політики, що наочно підтверджується численними прикладами із практики договірного регулювання взаємин із третіми країнами. Доступ до ринку ЄС, регулювання експорту, захист прав інтелектуальної власності, дотримання патентного законодавства, політика прав людини, а також відстоювання принципів демократії перетворюються на своєрідні «гібридні» інструменти впливу, що, як слушно зазначає Урсула фон дер Ляєн, функціонують як «зброя демократії» й дедалі частіше використовуються не лише

для просування цінностей, а й для утвердження правових та економічних інтересів Євросоюзу [1].

В подібному плані науковий дискурс починає все більше звертати увагу на феномен так званої «правової пастки», коли норми, закладені ЄС у двосторонні угоди з партнерами, істотно обмежують свободу правового маневру останніх, змушуючи їх пристосовуватися до європейських нормативних стандартів, незалежно від рівня національного розвитку чи специфіки внутрішньодержавного регулювання. Подібна політика, що тісно перегукується з концептом «технологічної пастки» для країн, що розвиваються, виявляє здатність ЄС закріплювати свою правову модель за межами власної території, перетворюючи її на домінуючу форму правового мислення в окремих регіонах. При цьому дослідження ефективності реалізації Європейським Союзом своїх зовнішньополітичних повноважень досі залишалося недостатньо розробленим напрямом наукової аналітики, особливо у сфері міжнародного права. Лише останнім часом спостерігається тенденція до активнішого включення цієї теми до порядку денного провідних дослідницьких центрів, хоча переважно в межах окремих ініціатив європейських академічних спільнот. Це свідчить про те, що критичне осмислення практик зовнішньої політики ЄС, зокрема з точки зору їх правового оформлення, набуває дедалі більшого значення як для розуміння стратегічної поведінки Союзу, так і для прогнозування його впливу на міжнародне право в майбутньому. При такому розкладі періодична переоцінка Брюсселем свого арсеналу зовнішньополітичних інструментів та їх нормативного забезпечення, і не лише технічна процедура оновлення стратегії, але й індикатор вступу ЄС у нову фазу еволюції, в якій чітко усвідомлюються обмеження подальшої експансії інтеграційного проєкту. Ці елементи, в свою чергу, актуалізує питання про зростаючу залежність успішності європейської зовнішньої політики від зовнішніх геополітичних, економічних і правових обставин. Одним з опосередкованих критеріїв оцінки ефективності реалізації зовнішньої компетенції ЄС може бути саме зміна правових орієнтирів: від відмови від попередніх обмежень, до трансформації певних практик у форму екзистенційно необхідних політичних імперативів [21, с. 125].

В обстановці дедалі жорсткішої конкуренції між різними правовими системами на глобальній арені, кожен провідний геополітичний актор прагне імплемувати власні норми, правила та регламенти в архітектуру міжнародно-правових режимів. Учасники цієї конкуренції, серед яких і ЄС, і дуже активно застосовують механізми правового тиску, стимулюючи або змушуючи партнерів діяти відповідно до їхніх правових моделей. У разі відмови або опору, вдаються до екстериторіального застосування своїх правових норм, супроводжуваного санкціями, що підсилює напругу в системі міжнародних відносин і створює додаткові ризики для країн, що прагнуть зберегти нормативний суверенітет. Отже, дослідження в області сучасного стану реалізації зовнішньої політики ЄС свідчить про те, що її політичний інструментарій поступово трансформується із суто регуляторного в політико-стратегічний ресурс впливу, який дедалі частіше стає предметом як внутрішньої ревізії, так і зовнішньої критики. Подібна трансформація підтверджує необхідність ґрунтовного переосмислення зовнішньої та безпекової політики Європейського Союзу в умовах постійно змінюваного міжнародного середовища.

В напярмку переосмислення безпекової та зовнішньої політики Європейського Союзу концепція європейської стратегічної автономії, вперше артикульована Радою ЄС із закордонних справ у грудні 2013 року в рамках обговорення питань безпеки та оборони, набула нового значення після референдуму щодо Brexit і презентації Глобальної стратегії 2016 року Федерікою Могеріні, що спричинило активні дебати про здатність ЄС діяти самостійно або у співпраці з партнерами в умовах глобальних викликів, які дедалі більше вимагали від Союзу чіткого визначення своєї ролі в міжнародній системі. У Плані забезпечення безпеки та оборони ЄС стратегічна автономія була визначена як здатність Євросоюзу діяти в сфері безпеки й оборони разом із партнерами, коли це можливо, і самостійно, коли це необхідно, що відображало поступовий розвиток цієї концепції в міру еволюції європейської оборонної політики, а згодом, у лютому 2021 року, Європейська комісія окреслила пріоритетні напрями так званої відкритої стратегічної автономії, яка базується на принципах відкритості ЄС як регіональної організації, спрямованих на підтримку економічного відновлення через сприяння кліматичним і цифровим трансформаціям, а також на зміцнення багатосторонньої системи шляхом реформування правил глобальної торгівлі та розвитку нової торговельної стратегії, спрямованої на досягнення кліматичної нейтральності економіки ЄС [5]. У липні 2021 року Європейська комісія спільно з

високим представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки запропонувала розширити співпрацю з країнами Східного партнерства, зосередившись на збільшенні торгівлі, створенні робочих місць, залученні інвестицій, зміцненні демократичних інститутів і верховенства права, підтримці зеленого та цифрового переходу, а також просуванні справедливих, рівноправних та інклюзивних суспільств, що стало важливим кроком у реалізації стратегічної автономії через політику сусідства, яка охоплює широку географію та спрямована на зміцнення впливу ЄС у стратегічно важливих регіонах. Для реалізації цих амбітних цілей для ЄС важливо додержуватися низки пріоритетних програм, серед яких виділимо [24, с. 88-89]:

1. Підтримка співпраці між ЄС, Іраном і арабськими державами Перської затоки через Спільну угоду про стратегічне партнерство, підписану в травні 2022 року, яка передбачає створення регіональної платформи для вирішення кліматичних проблем, просування сталого розвитку, захисту трудових прав, поступового скасування експортних мит та інших заходів, що впливають на торгівлю й міжнародні інвестиції, демонструючи прагнення ЄС до деескалації напруженості в регіоні через економічні та екологічні ініціативи.

2. Програми зміцнення середземноморського партнерства на основі Барселонської декларації 1995 року, яка започаткувала Європейсько-Середземноморське партнерство для створення зони миру, спільного процвітання та культурного обміну, що залишається ключовим напрямом політики сусідства та має бути центральним питанням на порядку денному засідання Європейської ради в грудні 2022 року.

3. Поглиблення партнерства з Латинською Америкою та країнами Карибського басейну через створення у 2023 році глобального цифрового альянсу, що підкреслює амбіції ЄС у формуванні стратегічних альянсів для просування своїх інтересів у цифровій та економічній сферах.

Отже, концепція стратегічної автономії в політиці сусідства ЄС проявляється через створення регіональних альянсів і платформ співпраці, спрямованих на досягнення конкретних цілей у кожному регіоні, а також через укладення двосторонніх партнерських угод, які дозволяють зміцнювати відкриту стратегічну автономію на територіях іноземних держав, при цьому програма «Глобальна Європа: інструмент добросусідства, розвитку та міжнародного співробітництва» отримує найбільшу частку зовнішнього фінансування з бюджетом у 79,5 млрд євро, що підкреслює пріоритетність цього напрямку в зовнішній політиці ЄС і його прагнення адаптувати свою безпекову та зовнішню політику до сучасних глобальних викликів [15].

В світлі поточної геополітичної ситуації та в контексті війни росії проти України, переосмислення безпекової та зовнішньої політики Європейського Союзу набуває нової стратегічної глибини, що особливо яскраво проявилось під час нещодавнього безпекового саміту ЄС у Брюсселі. Лідери 27 держав-членів Європейського Союзу, реагуючи на дедалі виразніше дистанціювання Сполучених Штатів, зокрема за президентства Дональда Трампа, від питань європейської безпеки, зосередили увагу на перегляді підходів до оборонного фінансування, нарощування військового потенціалу та посилення внутрішньої спроможності до колективного захисту. Саміт, за визначенням авторитетних міжнародних видань, став не лише черговим дипломатичним кроком, а фактично означив початок нової парадигми безпекової відповідальності ЄС, у якій Союз більше не може покладатися виключно на НАТО чи зовнішніх союзників, а мусить сформувати власну автономну стратегічну ідентичність [3, с. 440-441].

Висловлювання президентки Європейської комісії Урсули фон дер Ляєн, яка разом із Президентом України Володимиром Зеленським увійшла до зали саміту, стали символічним підтвердженням того, що Україна інтегрується у нову європейську безпекову архітектуру як повноправний її елемент. Її заяви про необхідність посилення здатності Європи захищати себе, а також допомогти Україні зробити те саме, засвідчили усвідомлення керівництвом ЄС екзистенційного характеру нинішніх викликів. Фактично, нинішня ситуація виводить Європейський Союз на новий рівень саморефлексії, змушуючи його адаптуватися до світу, в якому відносини навіть між традиційними союзниками дедалі частіше характеризуються непередбачуваністю та конфронтаційністю. Нова реальність ставить під сумнів ефективність чинної інституційної структури ЄС, що базується на консенсусному механізмі ухвалення рішень і потребує рішучішого та оперативнішого реагування на глобальні кризи. У межах саміту було визначено цілу низку ключових напрямів безпекової політики, які мають стати пріоритетними для ЄС, серед яких: посилення протиповітряної та протиракетної оборони, модернізація артилерійських систем, забезпечення високоточних засобів ураження, розвиток безпілотних

технологій, підвищення кіберзахисту, удосконалення військової мобільності, захист критично важливої інфраструктури, зокрема космічних об'єктів, і впровадження інструментів штучного інтелекту та радіоелектронної боротьби [18].

У підсумковому документі саміту міститься чіткий сигнал про готовність ЄС не лише фінансово підтримувати Україну (зокрема, йдеться про 30,6 млрд євро допомоги з кінця 2024 року, частина з яких фінансується за рахунок конфіскованих російських активів), але й посилити свою участь у забезпеченні миру через інструменти спільної політики безпеки та оборони (CSDP), включаючи потенційне розгортання миротворчих місій на українській території. Такий підхід, вперше зафіксований на офіційному рівні, свідчить про зміну характеру європейської зовнішньої політики з декларативної на операційно-орієнтовану. У відповідь на політичні вимоги окремих країн-членів, зокрема Словаччини, до фінального документа було додано й енергетичний блок і зокрема, положення щодо необхідності збереження транзиту російського газу через територію України, що ще раз підкреслює складність компромісів у межах Європейської Ради [2].

Водночас було підтримано ініціативу фон дер Ляєн щодо створення нового оборонного інструменту *Rearm Europe*, який передбачає мобілізацію до 150 млрд євро кредитних ресурсів для оборонних закупівель, частина яких може бути направлена на допомогу Україні. Цей інструмент розглядається як крок до створення загальноєвропейської оборонної економіки, здатної забезпечити ЄС незалежними засобами оборони. У резолюції саміту наголошено, що розбудова більш потужного Європейського Союзу у сфері безпеки та оборони повинна розглядатися не як альтернатива, а як доповнення до НАТО, що, як і раніше, залишається основою колективної оборони для держав-членів. Водночас ЄС запрошує країни-союзники НАТО до тісної координації дій напередодні Саміту Альянсу в червні 2025 року. У контексті переосмислення безпекової та зовнішньої політики Європейського Союзу надзвичайної актуальності набуває питання, яким чином ЄС зможе у перспективі не лише мобілізувати необхідні ресурси, але й ефективно виконувати поставлені стратегічні завдання, впливаючи на перебіг глобальних подій відповідно до власних цінностей, інтересів і пріоритетів.

6. Висновки

У процесі дослідження перегляду безпекової та зовнішньої політики Європейського Союзу в умовах значних геополітичних зрушень було встановлено, що зовнішньополітична суб'єктність ЄС має багаторівневу структуру. Вона базується на поєднанні правових інструментів, стратегічного управління та інституційної адаптивності, що дає Євросоюзу можливість діяти як самостійний суб'єкт у системі міжнародних відносин. Проаналізовано правові засади реалізації зовнішньої компетенції ЄС згідно з Договором про функціонування Європейського Союзу (ДФЄС). Особлива увага приділена механізмам делегування повноважень, логіці виведення зовнішньої компетенції з внутрішньоправових норм, а також розширенню цієї компетенції через статтю 352 ДФЄС, що підкреслює еластичність та адаптивність європейського правового порядку. Вивчено еволюцію ключових стратегічних документів ЄС, від Європейської стратегії безпеки 2003 року до Стратегічного компасу 2022 року. Проведене дослідження засвідчило, що відбувається поступовий перехід від декларативно-ціннісного підходу до більш операційної, інструментальної моделі зовнішньої політики, спрямованої на захист практичних безпекових інтересів.

Обґрунтовано роль ЄС у формуванні міжнародних правових режимів та глобальних нормативних стандартів, особливо через укладення двосторонніх угод, які містять «ексклюзивні клавзели». Ці механізми посилюють нормативне лідерство Європейського Союзу, водночас створюючи асиметричні партнерські відносини та правову залежність країн-отримувачів. Показано, що концепція стратегічної автономії, яка отримала подальший розвиток після виходу Великобританії з ЄС і була закріплена в Глобальній стратегії 2016 року та Плані дій у сфері безпеки і оборони, набула нового змісту в умовах російсько-української війни. Це призвело до зміни зовнішньополітичної доктрини ЄС і тепер він активніше залучається до військових конфліктів, надає військову підтримку союзникам та нарощує оборонний потенціал.

References

1. Alcaro, R., & Dijkstra, H. (2024). Re-imagining EU foreign and security policy in a complex and contested world. *The International Spectator*, 59(1), 1–18. <https://doi.org/10.1080/03932729.2024.2304028>
2. Budiakivska, Y. (2024). Foreign policy in the agenda of European Commission: Case of Ukraine (*Bachelor's thesis, University of Warsaw*). *ResearchGate*. <https://doi.org/10.13140/RG.2.2.22113.93285>
3. Costa, O., & Barbé, E. (2023). A moving target: EU actorness and the Russian invasion of Ukraine. *Journal of European Integration*, 45(3), 431–446. <https://doi.org/10.1080/07036337.2023.2183394>
4. Council of the European Union. (2016). Council conclusions on the global strategy on the EU's foreign and security policy (ST 13202/2016). <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-13202-2016-INIT/en/pdf>
5. Council of the European Union. (2023, May 23). *EU defence cooperation: Council welcomes Denmark into PESCO and launches the 5th wave of new PESCO projects*. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2023/05/23/eu-defence-cooperation-council-welcomes-denmark-into-pesco-and-launches-the-5th-wave-of-new-pesco-projects/>
6. Council of the European Union. (2024, June 20). Report of the High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy: Common Foreign and Security Policy Report – Our priorities in 2024 (Document 11492/24). <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-11492-2024-INIT/en/pdf>
7. Erciyas, A., & Soydemir, A. (2022). Transformation of the EU Common Security and Defence Policy after 2014 regarding Ukraine crisis. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 18(41), 1–30. <https://doi.org/10.17752/guvenlikstrti.1061410>
8. European Commission. (2018). *Foreign affairs and security*. <https://op.europa.eu/de/publication-detail/-/publication/4f90782b-686a-11e8-ab9c-01aa75ed71a1/language-en>
9. European External Action Service. (2016). *Global Strategy for the European Union's Foreign and Security Policy*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/global-strategy-european-unions-foreign-and-security-policy_en
10. European External Action Service. (2022). *Strategic Compass for Security and Defence*. https://www.eeas.europa.eu/eeas/strategic-compass-security-and-defence-1_en
11. European Union. (1997). Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and certain related acts (97/C 340/01). <https://eur-lex.europa.eu/eli/treaty/ams/sign/eng>
12. Kobets, Yu. V., Holub'iak, N. O. (2023). Oboronna ta bezpeкова polityka Yevropeiskoho Soiuzu: superechnosti transformatsii [Defence and security policy of the European Union: contradictions of transformation]. *Hrani*, 5(26), 19–25. <https://doi.org/10.15421/172396> (in Ukrainian).
13. Makedon, V. V. (2022). Otsinka protsesiv ta makroekonomichnykh naslidkiv mizhnarodnoi trudovoi mihratsii v umovakh hlobalnoi ekonomiky [Assessment of processes and macroeconomic consequences of international labour migration in the context of the global economy]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, (35). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-6> (in Ukrainian).
14. Makedon, V. V., Myachyn, V. H. (2025). Makroekonomichna stabilnist ta inkluzyvnyi rozvytok krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy [Macroeconomic stability and inclusive development of Central and Eastern European countries]. *Visnyk ONU imeni I. I. Mechnykova – Bulletin of the I. I. Mechnikov ONU*, 30(1), 23–29. <https://doi.org/10.32782/2304-0920/1-103-4> (in Ukrainian).
15. Makedon, V., Trachova, D., Myronchuk, V., Opalchuk, R., & Davydenko, O. (2024). The development and characteristics of sustainable finance. In A. Hamdan (Ed.), *Achieving sustainable business through AI, technology education and computer science* (Studies in Big Data, Vol. 163, pp. 373–382). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-73632-2_31
16. Maryniv, I. (2020). Bezpeкова polityka Yevropeiskoho Soiuzu [Security policy of the European Union]. *Pravo ta suspilstvo – Law and Society*, 1(29), 85–92. [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2020-1\(29\)-13](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2020-1(29)-13) (in Ukrainian).
17. Poshedin, O. (2023). Spilna zovnishnia i bezpeкова polityka Yevropeiskoho Soiuzu v konteksti perspektyvy nabuttia chlenstva Ukrainy v YeS [Common foreign and security policy of the EU in the context of Ukraine's accession prospects]. *Yevropeiski studii – European Studies*, (26), 15–22. <https://doi.org/10.17721/2524-048X.2023.26.2> (in Ukrainian).
18. Riddervold, M., & Rieker, P. (2024). Finally coming of age? EU foreign and security policy after Ukraine. *European Security*, 33(3), 497–516. <https://doi.org/10.1080/09662839.2024.2376616>
19. Rieker, P., & Giske, M. T. (2024). European actorness in a shifting geopolitical order: European strategic autonomy through differentiated integration. *Palgrave Macmillan*. <https://doi.org/10.1007/978-3-031-44546-0>

20. Romaniuk, N. I., Zapotichnyi, B. I. (2024). Realizatsiia spilnoi polityky bezpeky i oborony Yevropeiskoho Soiuzu v konteksti rosiiskoi ahresii proty Ukrainy [Implementation of the EU common security and defence policy in the context of Russian aggression against Ukraine]. *Politychni studii – Political Studies*, (54), 33–40. <https://doi.org/10.30970/PPS.2024.54.33> (in Ukrainian).
21. Romaniuk, V. A., Kiryk, A. Yu. (2025). Efektyvnist povnovazhen Verkhovnoho predstavnyka YeS z pytan zakordonnykh sprav i polityky bezpeky u sferi zovnishnoi polityky [Effectiveness of the EU High Representative's powers in the field of foreign and security policy]. *Pravo ta suspilstvo – Law and Society*, (3), 120–128. <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-3/120> (in Ukrainian).
22. Shatun, V. T. (2014). Oboronna i bezpeкова polityka Yevropeiskoho Soiuzu: formuvannia ta evoliutsiia [EU defence and security policy: formation and evolution]. *Naukovi pratsi Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu Kyievo-Mohylianska akademiia. Serii: Politolohiia – Scientific Works of the Petro Mohyla Black Sea State University of the Kyiv-Mohyla Academy Complex. Series: Political Science*, 230(218), 60–67. <https://politics.chdu.edu.ua/article/view/27718> (in Ukrainian).
23. Wilson Center. (2022). *A Strategic Compass: The European Union expands its toolbox*. <https://www.wilsoncenter.org/article/strategic-compass-european-union-expands-its-toolbox>
24. Zavada, Ya. I., Sino, I. A. (2022). Spilna polityka bezpeky i oborony YeS na suchasnomu etapi: osnovni perspektyvy i zahrozy [Common security and defence policy of the EU at the present stage: main prospects and threats]. *Politychne zhyttia – Political Life*, (3), 85–92. <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-3.11> (in Ukrainian).